

РЕЦЕНЗІЯ

на дисертацію Бус Катерини Ігорівни

на тему «Конвалідація недійсного правочину у цивільному праві України»,

подану на здобуття ступеня доктора філософії

за спеціальністю 081 Право

галузі знань 08 Право

Актуальність обраної теми дисертації. Актуальність дослідження конвалідації недійсного правочину у цивільному праві України обумовлена передусім відсутністю нормативно-правового регулювання даного правового явища, що у свою чергу створює правову невизначеність. В контексті триваючих процесів рекодифікації цивільного законодавства України дане дослідження видається важливим з багатьох перспектив, особливо для створення ефективного правового механізму захисту цивільних прав та інтересів. Варто визнати, що на сьогодні саме конвалідація недійсних правочинів створює правові основи для забезпечення можливості збереження правових наслідків правочинів, що є необхідним для стабільного функціонування усього цивільного обороту та є надзвичайно важливим в умовах війни російської федерації проти України.

Наукова та практична цінність дисертації також полягає у висвітленні конвалідації недійсного правочину за допомогою правових інструментів, які можна легко адаптувати до сучасних умов та вимог розвитку цивільного законодавства, забезпечуючи ефективність і правову надійність зобов'язань. Зокрема, у дисертації запропоновано розглядати конвалідацію як самостійний спосіб захисту цивільних прав та законодавчо закріпити поняття конвалідації у Цивільному кодексі України, що підкреслює її важливість у системі механізму правового регулювання та є важливим кроком для створення правової бази в умовах рекодифікації.

Беззаперечно, особливе значення проведене дослідження має в умовах гармонізації українського законодавства з нормами Європейського Союзу, що є необхідним на шляху до євроінтеграції, оскільки визначення та впровадження правових основ конвалідації сприятиме підвищенню правової безпеки та

стабільності цивільних правовідносин загалом. Водночас процес адаптації національного приватного права до законодавства Європейського Союзу потребуватиме внесення змін до українського законодавства та його якісного оновлення. Тому дослідження конвалідації у порівнянні з правовими підходами, застосовуваними, наприклад, у Німеччині, створює надійну основу для удосконалення норм цивільного права України та приведення їх у відповідність до міжнародних вимог та правових стандартів. Порівняльно-правовий аналіз конвалідації недійсного правочину із приватним правом Німеччини дозволяє виявити не тільки спільні риси, але і створює можливість для запозичення ефективних правових норм в українське законодавство.

Значущість та актуальність наукових положень даної роботи виявляється також у тому, що здобувач дослідила значення конвалідації в умовах воєнного стану та перехідного періоду, коли виникає особлива потреба у захисті прав громадян. Тому розробка теоретичних та практичних підходів до конвалідації недійсних правочинів в умовах воєнного стану в Україні та у повоєнний період дозволить удосконалити правове регулювання правочинів в той час, коли створення ефективного механізму захисту прав та інтересів учасників цивільних правовідносин відображає найважливіші соціальні запити.

Тема дослідження відповідає за своїм предметом проблематиці досліджень із спеціальності 081 «Право». У свою чергу зміст дисертації у повній мірі відповідає задекларованій темі даного дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами.

Дане дослідження виконано відповідно до тем науково-дослідної роботи кафедри цивільного права і процесу Західноукраїнського національного університету на 2018–2022 роки «Гармонізація цивільного законодавства України з правом Європейського Союзу» (державний реєстраційний номер – 0118U003550) та на 2023–2027 роки «Оновлення приватного права України в умовах євроінтеграційних процесів» (державний реєстраційний номер – 0122U201568).

Обґрунтованість наукових положень, висновків і рекомендацій дисертації. У дисертації автором розкрито сутність конвалідації недійсного правочину та запропоновано свій підхід до вирішення низки питань щодо його

правового регулювання в рамках рекодифікованого Цивільного кодексу України. Здобувач ґрунтовно дослідила особливості конвалідації недійсного правочину, а також вдало окреслила напрями подальшого реформування цивільного законодавства у даній сфері з точки зору його удосконалення та наближення до європейського законодавства.

Здобувач вдало використала значну кількість українських та зарубіжних наукових публікацій для аргументації своїх наукових поглядів та підходів, що зміцнило теоретичну базу дослідження та підвищило рівень обґрунтованості отриманих результатів.

Автором вдало сформульовано мету дослідження, яка у свою чергу полягає у формулюванні теоретичних положень, спрямованих на розробку правового регулювання конвалідації недійсного правочину, а також практичних рекомендацій щодо застосування конвалідації недійсного правочину як способу захисту цивільних прав та інтересів у правозастосовній практиці.

Для досягнення поставленої мети передбачено вирішення наступних завдань: сформулювати поняття та надати правову характеристику конвалідації недійсного правочину; здійснити поділ конвалідації недійсного правочину на види; визначити місце конвалідації недійсного правочину серед інших способів захисту цивільних прав та інтересів; з'ясувати правові підстави конвалідації окремих дефектів недійсного правочину (форми, волі, суб'єктного складу, змісту та порядку укладення); обґрунтувати доцільність використання принципу «естопель» при конвалідації недійсного правочину; здійснити порівняльно-правовий аналіз законодавства Німеччини та України щодо конвалідації окремих недійсних правочинів; визначити перспективи розвитку конвалідації недійсного правочину в цивільному праві України.

Структура дисертації відповідає поставленим завданням наукового дослідження. Дисертація складається із вступу, трьох розділів, які охоплюють десять підрозділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Загальний обсяг роботи – 187 сторінок. Список використаних джерел міститься на 7 сторінках (157 найменувань).

В дисертації здобувач використала загальнонаукові та спеціальні юридичні методи наукового пізнання, а саме: узагальнення, абстрагування, аналізу, синтезу, аналогії, наукового прогнозування, порівняльно-правовий, герменевтичний, класифікації та групування тощо. Зокрема, за допомогою логічних методів (узагальнення, абстрагування, аналізу, синтезу) з'ясовано правову природу та надано правову характеристику конвалідації недійсного правочину, виокремлено види конвалідації недійсного правочину, з'ясовано місце конвалідації недійсного правочину серед інших способів захисту цивільних прав та інтересів. З використанням герменевтичного методу тлумачення норм права, а також методів класифікації та групування проведено правову характеристику можливості конвалідації окремих дефектів недійсного правочину. Порівняльно-правовий метод використаний у процесі здійснення аналізу конвалідації окремих недійсних правочинів за законодавством Німеччини та України. Задля вивчення можливості перенесення ознак доктрини «естопель» при «зціленні» дефектів недійсних правочинів застосовано метод аналогії. Метод наукового прогнозування дав змогу сформулювати пропозиції щодо впровадження конвалідації недійсного правочину в цивільне законодавство України в процесі євроінтеграції, а також в умовах воєнного стану та в перехідний період.

Наукова новизна одержаних результатів. Наукова новизна результатів дослідження полягає у тому, що вперше на дисертаційному рівні проведено ґрунтовний аналіз особливостей конвалідації недійсного правочину у цивільному праві України та на основі цього зроблено висновки й рекомендації задля удосконалення існуючих механізмів правового регулювання даних правовідносин.

Висновки та пропозиції, сформульовані на основі проведеного дослідження, є достатньо обґрунтованими та представляють значний особистий внесок здобувача у вивчення проблеми конвалідації недійсного правочину в цивільному праві України. Варто зазначити, що основну частину винесених на захист положень наукової новизни являють собою висновки та пропозиції, які обґрунтовані здобувачем вперше. Водночас інші положення удосконалюють

раніше сформульовані доктринальні концепції та посилюють їх правову аргументацію.

Дисертант значну увагу приділила дослідженню сутності конвалідації недійсного правочину у цивільному праві, запропонувавши її авторське визначення як надання юридичної сили недійсному правочину з моменту його вчинення з врахуванням вимог, закріплених у ст.13 та ст. 203 Цивільного кодексу України; водночас автор вдало запропонувала та обґрунтувала доцільність закріплення зазначеної дефініції у частині четвертій ст. 215 Цивільного кодексу України задля посилення захисту цивільних прав та інтересів учасників приватноправових відносин (п. 1 наукової новизни).

Заслуговує підтримки обґрунтований здобувачем вперше висновок про те, що за своєю правовою природою конвалідація недійсного правочину є способом захисту, який полягає у сукупності дій учасників, спрямованих на усунення дефектів недійсного правочину у межах здійснення цивільних прав та з врахуванням умов дійсності правочину (п. 2 наукової новизни).

Позитивної оцінки заслуговує також положення про зміст конвалідації недійсного правочину на основі кватерного підходу, що включає у себе наступні елементи: суб'єкт конвалідації, об'єкт конвалідації, недійсність правочину (його нікчемність або оспорюваність) та юридичні дії учасників правовідносин, спрямовані на «зцілення» дефектів правочину, що загалом відповідає сутності та меті конвалідації та повністю із ними узгоджується (п. 3 наукової новизни).

Доцільно позитивно оцінити запропонований у дисертації підхід до класифікації конвалідації недійсного правочину за різними критеріями, зокрема: за суб'єктним критерієм на юрисдикційну (захист потребує звернення до відповідного органу судової влади чи іншого уповноваженого органу) та неюрисдикційну (учасники цивільних правовідносин вправі самостійно захищати свої права та охоронювані інтереси); за обсягом конвалідації – на повну («зціленню» підлягає правочин в цілому) та часткову («зціленню» підлягає лише частина правочину, що містить дефекти); за об'єктом конвалідації – на абсолютну (конвалідація нікчемного правочину) та відносну (конвалідація оспорюваного правочину) (п. 5 наукової новизни).

Підтримки заслугове положення про те, що правочин, який порушує публічний порядок, не підлягає конвалідації, оскільки саме такий підхід забезпечує захист основних правових принципів та стабільність правопорядку. Видається, що у випадку припустимості конвалідації таких правочинів це могло б спричинити зловживання суб'єктивними цивільними правами та створити підґрунття до порушення прав третіх осіб, що є неприпустимим для підтримки справедливості та законності в суспільстві (п. 9 наукової новизни).

Вагомим є також висновок дисертанта, який стосується обґрунтування розуміння принципу «естопель» як основоположної засади, що забороняє учаснику цивільних правовідносин посилалися на підстави недійсності правочину, якщо при його вчиненні та прийнятті до виконання всі дії або бездіяльність (мовчання) свідчили на користь правомірності та дійсності правочину. Даний правовий принцип здатний забезпечити правову стабільність та захист довіри до правочинів, запобігаючи можливості оскарження правомірних угод, коли одна зі сторін спочатку демонструвала свою згоду з їх дійсністю. Водночас, застосування даного принципу як основи для конвалідації сприятиме уникненню зловживань і забезпечуватиме справедливість у цивільних правовідносинах (п. 10 наукової новизни).

У дисертації Бус К.І. є також інші вагомі та обґрунтовані теоретичні положення і пропозиції до чинного законодавства, які засвідчують достатньо високий науковий рівень проведеного дослідження та досягнення автором поставлених завдань та мети.

Теоретичне та практичне значення одержаних результатів. Отримані здобувачем результати дослідження можуть бути використані у нормотворчій діяльності при удосконаленні законодавства в частині застосування конвалідації недійсного правочину, у науково-дослідній сфері як підґрунття для подальших наукових досліджень конвалідації як способу захисту, у правозастосовній діяльності при застосуванні конвалідації недійсного правочину на практиці та у навчальному процесі під час викладання дисциплін «Цивільне право України», «Зобов'язальне право».

Повнота викладу основних результатів дисертації в опублікованих працях. Сформульовані в роботі основні положення, висновки та пропозиції доволі повно представлені у 8 опублікованих дисертантом наукових публікаціях, з яких 4 статті у виданнях, внесених до переліку вітчизняних наукових фахових видань, 4 тез доповідей у збірниках науково-практичних конференцій та інших наукових заходів. Публікації здобувача відображають основний зміст та результати наукового дослідження в достатній мірі та підтверджують їх належну апробацію.

Відсутність порушень академічної доброчесності. У дисертації вказано посилання на джерела інформації при використанні ідей, розробок та тверджень інших авторів. Автор надала вичерпну інформацію про результати наукової діяльності та використані методи дослідження, що дає змогу зробити висновок про дотримання нею вимог академічної доброчесності.

Дискусійні положення та зауваження щодо змісту дисертації. Незважаючи на достатньо високий науковий рівень даного дослідження, слід відмітити, що рецензована дисертація містить окремі висновки та пропозиції, які потребують додаткової аргументації або містять спірні теоретичні положення. У свою чергу, це відкриває можливості для подальшої дискусії щодо наступних аспектів:

1. З огляду на пропозицію дисертанта, викладену у п. 6 наукової новизни щодо нормативного закріплення спеціального способу захисту суб'єктивних цивільних прав – «визнання правочину дійсним», а також виходячи із положень дисертації, актуальної судової практики та доктринальних досліджень, видається, що у роботі варто було б більше уваги приділити дослідженню конвалідації як універсального способу захисту цивільних прав та інтересів, який має спеціальний характер для правочинів. Це положення фактично закладене у нормах Цивільного кодексу України (статті 218-233) і охоплює широкий спектр правовідносин. Частково дисертантом зроблено висновок щодо даного питання у п. 11 наукової новизни, однак він потребує глибшого дослідження та посилення правової аргументації, а відтак – детального аналізу та переосмислення. Видається, універсальність даного способу захисту полягає в тому, що він

застосовується до будь-яких правочинів, незалежно від їх виду та змісту, але й щодо актів цивільного стану та шлюбів (про що також йдеться в дисертаційній роботі). Такий підхід закладений у міжнародній судовій практиці, наприклад, у «Намібійських винятках», які передбачають можливість зцілення недійсних актів цивільного стану. Нормативна фіксація універсального способу засобу захисту суб'єктивних цивільних прав - «конвалідація» - дала б змогу забезпечити єдину правову процедуру для виправлення недоліків правочинів (договорів), актів цивільного стану тощо. Крім того, особливу цінність даний спосіб захисту матиме у перехідний період, коли виникне потреба визнання правочинів (договорів) та актів, вчинених на окупованих територіях.

2. У п. 13 наукової новизни автор вказує на доцільність подальшого нотаріального посвідчення правочинів, вчинених на тимчасово окупованих територіях України, задля їх легалізації та правової визначеності. В той же час, аналіз наукових положень, викладених у другому розділі дисертації, наштовхує на думку, що було б доцільно нормативно закріпити обов'язок подальшого нотаріального посвідчення для усіх правочинів (договорів) з вадами форми з огляду на декілька ключових аспектів. По-перше, закріплення даного положення та внесення відповідних змін до чинного законодавства дало б змогу привести правочин (договір) у відповідність до вимог цивільного законодавства щодо форми, так як конвалідація правочину (договору) по своїй суті передбачає усунення вад, що створюють підстави для визнання його недійсним. Однак, без нотаріального посвідчення такий правочин (договір) не буде у повній мірі відповідати вимогам, які ставляться Цивільним кодексом України щодо форми правочину (договору), а тому зцілення договору шляхом виправлення дефектів його форми буде неповним без нотаріального посвідчення. Видається, саме це є ключовим моментом, що гарантує завершеність процесу конвалідації, тобто остаточне виправлення дефектів форми правочину (договору). По-друге, у перехідний період, коли система правового регулювання може динамічно змінюватися або удосконалюватися, важливо забезпечити стабільність та передбачуваність приватних правовідносин. У такому разі, вимога нотаріального посвідчення після конвалідації правочину (договору) сприятиме уникненню

можливих правових колізій та забезпечуватиме юридичну визначеність. По-третє, нотаріальне посвідчення після конвалідації договору є додатковою гарантією захисту інтересів сторін, так як нотаріус засвідчує, що договір відповідає законодавчим вимогам і що усі необхідні процедури були дотримані. Тому нормативне закріплення обов'язку подальшого нотаріального посвідчення договору з вадами форми видається доцільним та обґрунтованим, оскільки забезпечуватиме повне зцілення правочину відповідно до вимог цивільного законодавства. З огляду на це, дисертанту варто було б глибше дослідити проблему конвалідації правочину з дефектом форми, а саме щодо тих правочинів (договорів), які підлягають обов'язковому нотаріальному посвідченню.

3. Варто було б більш детально розкрити правову природу конвалідації як способу захисту цивільних прав та інтересів, з чітким визначенням підстав та базових умов конвалідації. Будучи юридичним механізмом, спрямованим на виправлення дефектів правочину (договору), що роблять його недійсним, конвалідація дає змогу усунути ці дефекти та визнати правочин дійсним, тим самим захищаючи цивільні права та інтереси сторін. Слід погодитися із дисертантом, що конвалідація за правовою природою є способом захисту, який дозволяє усунути недоліки правочину, що перешкоджають його дійсності. За своїм змістом конвалідація може включати виправлення формальних помилок, усунення відсутності певних обов'язкових елементів, таких як нотаріальне посвідчення або інші дії, необхідні для приведення правочину у відповідність до вимог цивільного законодавства. Автор вдало вказав, що підстави для конвалідації можуть включати різні дефекти правочину (договору), недоліки, що не впливають на сутність правочину, але можуть бути виправлені без шкоди для інтересів сторін, а також ті випадки, коли сторони уклали правочин під впливом помилки або обману. Однак, враховуючи дані підстави для конвалідації правочину (договору), слід зауважити, що залежно від особливостей дефекту, варіюватимуться також і умови для конвалідації того чи іншого дефекту. Тому встановлення базових умов, за яких була б можлива конвалідація, видається абсолютно правильним. Серед таких умов могли б бути добровільна згода сторін, відсутність істотної шкоди для третіх осіб та вчинення дій, спрямованих на повне

зцілення правочину (договору) (наприклад, подальше нотаріальне посвідчення, внесення змін до договору або інші дії, передбачені законодавством).

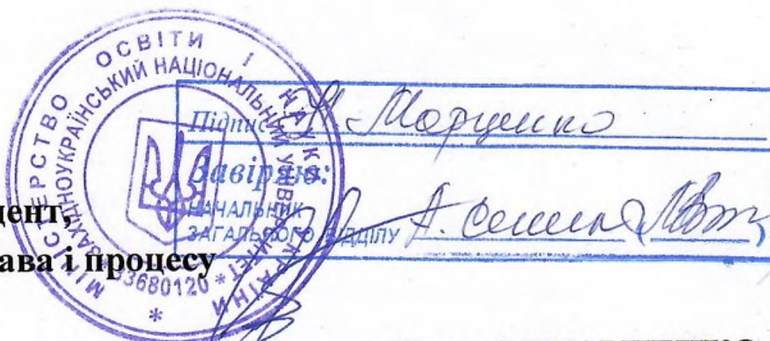
Варто зауважити, що наведені зауваження носять переважно дискусійний характер та спрямовані на подальші дослідження, тому жодним чином не применшують загального позитивного враження від роботи та не впливають на високу оцінку її якості.

Загальний висновок. Враховуючи актуальність, обґрунтованість, наукову новизну та практичну значущість результатів дослідження, а також з огляду на логічну побудову змісту роботи, кількість та обсяг публікацій здобувача, дисертація Бус Катерини Ігорівни на тему «Конвалідація недійсного правочину у цивільному праві України», є такою, що відповідає положенням Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44 (зі змінами від 21.03.2022 р. № 341 та від 19.05.2023 р. № 502) та Вимогам до оформлення дисертації, затвердженим наказом Міністерства освіти і науки України від 12 січня 2017 р. № 40 (із змінами, внесеними згідно з наказом Міністерства освіти і науки України № 759 від 31 травня 2019 р.).

З огляду на вищевказане, вважаю, що дисертація на тему «Конвалідація недійсного правочину у цивільному праві України» є завершеною науковою працею і містить нові науково-обґрунтовані результати, що мають істотне значення для науки цивільного права, а її автор – Бус Катерина Ігорівна – заслуговує на присудження їй ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 Право галузі знань 08 Право.

Рецензент:

**кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільного права і процесу
Західноукраїнського
національного університету**

Наталія МАРЦЕНКО